

СТРУЧНИ РАД / *EXPERT PAPER*

Примљен: децембар 2013.

Received: December 2013.

Драгољуб Рељић

Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине, Сарајево

НАСИЉЕ НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Проблему насиља над старијим лицима у Босни и Херцеговини не посвећује се довољно пажње. Мало је научних истраживања у Босни и Херцеговини која се баве овом тематиком, било да се ради о насиљу над старијим лицима у сопственој породици, о насиљу над старијим лицима у институцијама, или уопште насиљу над старијим лицима у оквиру друштва. Ради се о сложеној теми која се може разматрати са правног, економског, социолошког, психолошког, културолошког и других аспеката. Основни предмет разматрања овог рада јесте насиље над старијим особама, врсте насиља над старијим особама, затим узроци и посљедице насиља. У раду се покушава указати на положај старијих особа које, иако су жртве насиља, немају одговарајућу правну заштиту. Аутор предлаже рјешења за побољшање положаја старијих лица.

Кључне ријечи: Насиље; Старија лица; Основи правне заштите; Узроци; Посљедице; Облици насиља.

1. УВОД

Живимо у друштву гдје се број новорођене дјеце стално смањује из дана у дан док се број старијих лица све више повећава.¹ Посљедњих година, често се говори о жртвама породичног насиља и у први план се истичу жене и дјеца као жртве. Међутим, осим жена и

Драгољуб Рељић, *reljic1979@yahoo.com*.

¹ Генерална скупштина УН, у децембру 1995. године, Резолуцијом бр. 50/141, тач. 14, одлучила је да раније коришћен термин „старији” треба замијенити термином „старија лица” или „старије особе“.

дјецe, и старије особе могу бити изложене насиљу. Насиље над старијим лицима представља кршење њихових основних људских права.

Да би се могло истраживати само насиље над старијим лицима, неопходно је одредити која категорија лица се сматра старијим лицима као и указати на разлику између старијих и немоћних лица. У законодавству и литератури срећемо различите одредбе и ставове о томе када неко лице постаје старо, односно старије лице. Најчешће се наводи да је то када лице пређе 60 или 65 година свог живота. Неки законодавци у складу с тим праве и разлику приликом одласка у старосну пензију па жене иду са 60, а мушкарци са 65 година. Према критеријумима које је дала Свјетска здравствена организација, старост се дијели на три фазе. Рана старост је она између 65 и 74 године, средња старост од 75 до 84 године и дубока старост од 85 година навише.

Често се наводи да стара и немоћна лица спадају у исту друштвену групу. Да би се добили објективни и тачни подаци о насиљу над старијим лицима, неопходно је указати на разлику између ове двије категорије. Немоћно лице је оно које нема могућности потпуне заштите властитог интегритета. Такво лице усљед неког хендикепа има потешкоћа при остваривању својих уставом и законом прописаних права и дужности. Немоћно лице може бити, како стара, тако и млада особа.

Старија лица представљају специфичну популацију становништва и као таква представљају могуће жртве насиља. Иако је насиље над старијим лицима распрострањено широм свијета, оно само је обавијено великим бројем тајни. Ипак, због непостојања прецизних података, не може да се каже да га као таквог и нема. Исто тако, када се не располаже објективним, ваљаним и провјереним чињеницама, увјерења људи се занимају на општеприхваћеним ставовима и предрасудама. Тако, и када је ријеч о насиљу над старијим лицима постоје стереотипи о карактеристикама насиља. Често се жртва оптужује да је кривац за насиље над њом самом. Старија лица се посматрају као пасивни и немоћни чланови друштва који не могу да допринесу развоју заједнице и који, као такви, представљају терет за друштво. Оваква предрасуда доводи до искључивања старијих из свакодневног живота, што заједницу лишава огромног потенцијала у културном, социјалном, научном, економском и професионалном погледу.

Усљед напретка медицине, уз пораст друштвеног стандарда и с побољшањем социјалне и здравствене заштите, људски животни вијек се у другој половини XX века продужио за двадесет година. Процјене показују да ће се до 2025. године број људи са 60 и више година удвостручити. Наиме, очекује се да ће од 542 милиона, колико

је било старих лица 1995. године, тај број пораста на 1,2 милијарде 2025. године. Милион људи напуни 60 година сваког мјесеца,² а према расположивим подацима, максимални животни вијек до сада није премашио 115 година.³

Уз све ове податке, имамо и чињеницу да се промијенила структура породице. Током историје, од велике породице створила се мања, ужа породица коју чине родитељи и дјеца. Промијенила се традиционална породична пирамида с много младих и мало старијих. Брига за старије чланове породице сада је на мањем броју дјеце, што значајно утиче на породичне односе. Продужењем људског вијека дошло је до међугенерациског проширења породице, што, с једне стране, пружа могућност међугенерациске сарадње, али, с друге стране, повећава и могућност сукоба. С психолошке тачке гледишта, битно је да породица обезбјеђује сигурност, осјећање припадања и емоционалну блискост.⁴

Да би се указало на проблем насиља над старијим лицима као и потребу њихове заштите, Генерална скупштина Уједињених нација је крајем 2011. године прогласила 15. јун као Међународни дан борбе против дискриминације и насиља над старијим лицима.

2. ОСНОВИ ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ СТАРИЈИХ ЛИЦА НА МЕЂУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛНОМ ПЛАНУ

Нормативно гледано, правна материја која регулише питање насиља на старијим лицима на међународном плану дуго је била подвођена под забрану мучења, или понашања које нарушава физички или психички интегритет жртве. Почетком деведесетих година прошлог вијека, сазрело је мишљење да се треба приступити доношењу конвенција и планова који ће регулисати начин заштите старијих лица. Један од најзначајнијих таквих аката донесен је 2002. године – Мадридски интернационални план акције о старењу (МИПАА). Први пут, регулисано је питање глобалне политике старења као и посљедице старења популације, добробити и активне партиципације старијих особа на свим нивоима. У овом акту, јасно се истиче обавеза државе и њених надлежних институција у пружању заштите старим лицима. Владе су те које су одговорне да процијене све ризике који се појављују у вези са старењем и да обезбиједу заштиту од тих ризика.

² Abuse of elderly, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/en/elderabusefacts.pdf, 25. децембар 2013.

³ Д. Pordoš, G. Tošić, Z. Grgić, „Nasilje u obitelji nad osobama starije životne dobi“, *Gerontopsihijatrija* 2008.

⁴ Н. Рот, *Психологија група*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988, 48.

Овај план акције истиче проблем физичког, психичког, емоционалног, економског и другог занемаривања, злостављања и насиља према старијим особама. Елиминација свих форми занемаривања, злостављања и насиља над старијим особама и креирање служби за подршку старијим особама које су изложене злостављању, представљају два кључна циља која су у овом сектору дјеловања постављена.⁵ Ратификовањем овог плана, државе чланице УН обавезале су се да реализују политике с циљем унапређења партиципације старијих особа у друштву са пуним правом, укључујући и право на старост у сигурности и достојанству. Мадридски интернационални план акције о старењу наглашава потребу интеграције процеса развоја глобалног старења са ширим процесима социоекономског развоја, позивајући се на преиспитивање политика старења са аспекта развоја. Сам акциони план о старењу садржи у себи два основна концепта:

1. Развојни приступ старењу популације кроз увођење старијих људи у националне и интернационалне развојне планове и политике у свим секторима;
2. Међугенерациски животни приступ према политици, који истиче правичност и друштвено укључивање група свих узраста у све области политике.⁶

Ратификовањем МИПАА, очекивано је било да ће се и у Босни и Херцеговини донијети Национална стратегија за старе. Иако је од ратификације прошло дванаест година, ипак се то није десило. Конвенција је ратификована, а заштита од насиља за старија лица је предвиђена одговарајућим позитивноправним прописима, и то највише Законом о заштити од насиља у породици,⁷ Породичним законом⁸ и Кривичним законом.⁹

⁵ Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002, A/CONF. 197/9, <http://www.un-ngls.org>, 16. децембар 2013. План је усвојен на Другој скупштини о старењу, одржаној 2002. године у Мадриду. О овоме, шире вид. Н. Петрушић, С. Константиновић-Вилић, „Међународни правни дискурс заштите старијих особа од дискриминације, злостављања и занемаривања“, *Право на приступ правосуђу – имплементација европских стандарда у правни систем Републике Србије* (ур. Н. Петрушић), Ниш 2010; М. Костић, *Виктимитет старих људи*, Ниш 2010, 119–126.

⁶ Вид. U. Klammer, S. Keuzenkamp, *Working Time Options over the Life Course: Changing Social Security Structures*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2005.

⁷ Закон о заштити од насиља у породици – ЗЗНП РС, *Службени гласник РС*, бр. 102/12.

⁸ Породични закон – ПЗ РС, *Службени гласник РС*, бр. 54/02 и 41/08.

⁹ Кривични закон Републике Српске – КЗ РС, *Службени гласник РС*, бр. 49/03, 108/04 и 37/06.

Насиље над старијим лицима представља кршење људских права и зато држава мора да предузме мјере којима ће осигурати одговорност насилника и заштиту жртве. Босна и Херцеговина то је учинила тиме што су 2005. године у Федерацији Босне и Херцеговине и у Републици Српској усвојени закони о заштити од насиља у породици који теже да жртвама пруже заштиту примјеном низа заштитних мјера. Законом о заштити од насиља у породици уређују се заштита од насиља у породици, појам насиља у породици, круг лица које се сматрају члановима породице, начин заштите чланова породице, као и врста и сврха прекршајних санкција за учиниоце насилних радњи. Прописана је и обавеза сваког лица које сазна да је извршено насиље у породици да то пријави полицији. Ипак, и поред добрих намјера, први закон није дао очекиване резултате. Законодавац је новим законом из 2012. године редефинисао појам насиља у породици и прописао да насиље у породици, представља сваку радњу насиља члана породице или породичне заједнице којом се угрожава спокојство, психички, тјелесни, сексуални или економски интегритет другог члана породице или породичне заједнице.¹⁰ У наставку истог члана законског текста, наведене су радње чињења, односно нечињења која представљају насиље у породици, као и клаузула „као и друге радње које не садрже обиљежја кривичног дјела насиља у породици или породичној заједници“.¹¹

Закон као субјекте заштите који су дужни пружити заштиту од насилничког понашања, наводи: полицију, тужилаштва, центре за социјални рад, односно службе социјалне заштите и суд. Процедура њиховог рада је законом изричито одређена. Иако сви ови органи имају обавезу да пружају заштиту, свакодневно смо свјedoци да се то не дешава. Неопходна је едукација, прије свега, полиције која прва има контакт са жртвама насиља. Апсолутно је јасно да се од полиције не може очекивати потпуна заштита, али информисаност о томе да је и на који начин санкционисано насиље над старијим лицима минимум је очекиваног. Ради спречавања присутних импровизација у поступању полицијских службеника и секундарне виктимизације жртава, потребно је установити одговарајуће стандарде професионалног рада и прецизно одредити процедуре поступања службених лица. Неопходно је прописати начин поступања полиције у случајевима када су жртве насиља старије особе. Жртве које су преплашене и у шоку јер се над њима врши насиље од њима најближих, најчешће крвних сродника морају бити на прави начин информисане прво од полиције.

¹⁰ ЗЗНП РС, чл. 6, ст. 1.

¹¹ ЗЗНП РС, чл. 6, ст. 2.

Полиција је дужна да поступи у складу са овлашћењима и своје извјештаје и пријаве достави надлежним институцијама које ће процијенити да ли је у питању прекршај или кривично дјело. Искуства нам говоре да то и није случај, те се насиље над старијим лицима, и то оно које се дешава у породици, највише прећуткује и заташкава. Како би се остварила ефикасна заштита од насиља над старијим лицима, суд може насилнику у породици изрећи сљедеће заштитне мјере:

1. Удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора;
2. Забрану приближавања жртви насиља;
3. Забрану узнемиравања или ухођења жртве насиља;
4. Обавезу психосоцијалног третмана;
5. Обавезно лијечење од зависности.

Сврха заштитних мјера је да се њиховом примјеном спријечи насиље у породици, а тиме и насиље над старијим лицима, осигура нужна заштита здравља и безбједности жртве насиља, те отклоне околности које погодују или подстицајно дјелују на извршење нових радњи насиља у породици.

У одређивању круга лица која имају право на заштиту од насиља у породици, законодавац је одступио од појма породице који је прихваћен у правној теорији.¹² Породица је, у смислу Породичног закона, животна заједница родитеља и дјеце и других сродника.¹³ С друге стране, чланом породице или породичне заједнице, сматрају се:

1. Супружници или бивши супружници и њихова дјеца и дјеца сваког од њих;
2. Ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, њихова дјеца или дјеца сваког од њих;
3. Сродници по тазбини закључно до другог степена, без обзира на чињеницу да ли је брачна заједница престала;
4. Родитељи садашњих и бивших брачних и ванбрачних партнера;
5. Сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној линији закључно са четвртим степеном, као и сродници из непотпуног усвојења;
6. Лица која везује однос старатељства;
7. Лица која живе или су живјела у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство;

¹² О појму породице, вид.: М. Младеновић, С. Панов, *Породично право*, Досије, Београд 2003, 44–45; Љ. Ђуровић, *Породично право*, Научна књига, Београд 1988, 34.

¹³ ПЗ РС, чл. 2.

8. Лица која имају заједничко дијете или је дијете зачето, иако никада нису живјела у истом породичном домаћинству.¹⁴

Потпуно је јасно да свако од ових лица уколико има преко 60 година односно 65 година има статус старијег лица.

У породичном законодавству Републике Српске предвиђа се заштита од насиља у породици, али само у односима између родитеља и дјете, не и између осталих чланова породице. Породичним законом Републике Српске прописују се и дужности дјете према родитељима. Истиче се да су дјета дужна да се односе према родитељима са поштовањем и да их помажу када је то потребно.¹⁵ Сама чињеница да се помиње израз „са поштовањем“, указује на то да дјета ни у ком случају не би смјела према родитељима да се односе на други начин, а камоли да врше насиље над родитељима. Обавеза издржавања између родитеља и дјете постоји, и израз је породичне солидарности и у интересу је друштвене заједнице.¹⁶ Често као узрок насиља имамо и неразумијевање ове обавезе издржавања, иако је све кристално јасно.

Доношењем новог Кривичног закона из 2003. године, насиље у породици је дефинисано као кривично дјело. На овај начин, санкционисано је насиље у браку, насиље према члановима заједничког домаћинства, насиље према старим лицима и насиље према дјети.

Инкриминацијом насиља у породици, држава ради на његовом сузбијању, и то превентивно – давањем упозорења да је то неприхватљиво понашање које друштво неће толерисати, и репресивно – кажњавањем за учињено насиље. Криминално-политички основ за ову инкриминацију произлази из чињенице да насиље у породици представља кршење људских права и да је један од најтежих видова насилничког криминалитета. Радња извршења одређена је посљедицом, што значи да ће ово кривично дјело постојати без обзира на облик насиља у породици уколико је, у виду посљедице, дошло до угрожавања спокојства, тјелесног интегритета или душевног здравља члана породице.¹⁷ Иако се очекивало да ће се на овај начин помоћи жртвама насиља, заштита није у потпуности, а поготово није благовремено остварена. Сам кривични поступак пред судовима траје прилично дуго, тако да жртве не могу да добију ефикасну и правовремену заштиту. Поред наведеног, појавио се и проблем недо-

¹⁴ ЗЗНП РС, чл. 7.

¹⁵ ПЗ РС, чл. 7.

¹⁶ ПЗ РС, чл. 9, ст. 1.

¹⁷ М. Бабић, И. Марковић, *Кривично право, Посебни дио*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука 2009, 150.

вољне едукованости надлежних институција и органа који би требало да пружају заштиту жртвама насиља.

Законодавац приликом прописивања кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници користи термине „породица“ и „породична заједница“. Под породицом или породичном заједницом, у смислу КЗ РС, подразумевају се и бивши супружници и њихова дјеце као и родитељи бивших супружника. Законодавац, дакле, у овом законском пропису не прави разлику између породице и породичне заједнице, јер је у оба случаја исти круг лица која уживају правну заштиту прописивањем поменутог кривичног дјела.¹⁸ Када је ријеч о квалификованим облицима овог кривичног дјела, прописује се да се квалификованим сматра насиље у породици учињено према малолетном лицу. Законодавац очекивано прописује тежу казну за квалификовани облик. Мишљења смо, да је неопходно донијети Закон о измјени и допуни Кривичног закона и прописати да и вршење насиља над старијим лицима представља квалификовани облик извршења овог кривичног дјела. Тиме би се утицало и на превенцију насиља над старијим члановима породице, које је, како истраживања показују, у порасту.

Да био се све ово покушало спријечити, или барем ублажити, неопходно је поради на мјерама превенције. Једна од тих, је и формирање одговарајућих регистара. Наиме, при министарствима правде неопходно би било формирати Регистар броја и врсте насиља над старијим лицима, као и Регистар насилника. Регистар насилника био би доступан јавности, како путем медија, тако и на самој интернет страници Министарства. Подаци са сајта били би дистрибуирани линком свим организацијама Црвеног крста у Босни и Херцеговини, центрима за социјални рад и другим надлежним институцијама. Циљ оваквог поступања јесте да се насилници јавно осуде јер се врло често таква лица у јавности представљају у другом свјетлу, као и да се превентивно дјелује на друга лице да не чине насиље над старијим лицима.

Очигледно, да је у праву Босне и Херцеговине и Републике Српске прописана каква-таква заштита над старијим лицима. Иако се она не остварује на одговарајући начин, може се примјетити да су прописи којима је ова област регулисана већином репресивни, док је превенција сведена на минимум. Неопходност доношења Националне стратегије за старија лица намеће се као логичан сlijед, за који се надамо да ће и успједити.

¹⁸ КЗ РС, чл. 206.

3. ИСТРАЖИВАЊА О НАСИЉУ НАД СТАРИМ ЛИЦИМА

3.1. Историјски преглед истраживања

У другој половини XX вијека почело је отворено да се пише о насиљу према члановима породице, а у оквиру тога, додуше веома скромно, и о насиљу према старијим лицима. До тада, насиље над старим лицима било је социјално скривено и представљало је „приватну ствар“ сваког појединца. Злостављање старијих особа први пут се спомиње 1975. године у *British scientific journals* као злостављање бака (*granny battering*).¹⁹ Веома дуго, феномен насиља над старијим особама у породичном контексту није био предмет ширих истраживања јер категорија старијих лица није сматрана посебно угроженом друштвеном групом. Прва свеобухватна истраживање о распрострањености овог феномена појављују се средином осамдесетих година прошлог вијека у Сједињеним Америчким Државама. Од тада, систематски се прати обим ове појаве и у службену употребу улази термин „*elder abuse*“ – насиље над старијим особама.

Насиље над старијим особама догађа се независно од друштвено-економског статуса, културе и општег здравственог стања старих особа. Прво велико истраживање феномена злостављања старих особа обављено је на случајном узорку и покрило је 2000 људи, а спроведено је у Бостону, САД. Истраживачи су посматрали неколико врста насиља: физичко насиље, психичко насиље, као и занемаривање. Резултати су показали да су на 1000 испитаних 32 старе особе претрпјеле неки од облика насиља. Физичко насиље претрпјело је 20 од 1000 њих. Аутори истраживања процијенили су да би истраживање на националном нивоу показало како у Сједињеним Америчким Државама има између 701.000 и 1.093.560 старих особа жртава насиља. Изненађују резултати који показују веома висок постотак насиља у браку код старијих парова, као и сазнање да су мушкарци готово једнако изложени насиљу као и жене. Истраживање је показало како је постотак пријављивања злостављања старијих особа надлежним службама изузетно низак.

Друга велика студија злостављања старијих лица урађена је у Канади, путем телефона, на узорку од 2000 насумично изабраних старијих особа које живе у сопственом дому. Коришћене су категорије које су укључивале физичко насиље, вербалну агресивност, економско угњетавање и занемаривање. Удио жртава злостављања у овом истраживању био је четрдесет особа од хиљаду испитаних. Од тога, двоје на хиљаду претрпјело је физичко насиље, једанаест од хиљаду

¹⁹ *Missing voices – Views of older persons on elder abuse*, WHO 2002.

вербалну агресивност, четворо занемаривање, а двадесет петоро од хиљаду доживјело је економско насиље.²⁰ Сматра се да ће се са демографским промјенама и повећаним трендом старења, повећати и ризик од злостављања старијих, више него у другим добним групама. Са старењем, повећавају се зависност од других и проблеми са слухом и видом, а често и интелектуални проблеми, који ову добну групу чине још рањивијом. По неким истраживањима, код зависних људи ризик да постану жртве насиља већи је 50 одсто. Истраживање породичног насиља у Канади показало је да су у 71 одсто случајева када су старији били жртве насиља, који су насиље пријавили, насилници били њихова одрасла дјеца и супружници. Ако говоримо о насиљу са смртним исходом, више од половине, тачније 52 одсто старијих жена убили су њихови супружници, у односу на 25 одсто старијих мушкараца које су убиле њихове супруге. С друге стране, исто истраживање показује да је два пута више старијих мушкараца међу жртвама убиства сопствених синова, и то 42 одсто мушкарци, а 24 одсто жене.²¹

Значајно истраживање спроведено је у Сједињеним Америчким Државама, које је трајало девет година и обухватило 2812 старијих особа. Ово истраживање је показало да злостављање старијих има далекосежне последице, од оштећења већ нарушеног здравља, преко губитка материјалне сигурности, па све до смрти. У истраживању су идентификовани старији који су доживјели неки облик насиља. Подаци из овог истраживања показују да је смртност у групи оних што су доживјели насиље већа. У контролној групи, у којој није било злостављања, 40 одсто старијих још је било у животу, док је преживјелих у групи која је доживјела насиље и занемаривање само девет одсто. Процјена овог истраживања је да сваке године 2,1 милион старијих Американаца постану жртве злостављања.²²

Према подацима Националног центра за насиље над старијима у САД, у периоду 1986–1996. насиље над старијима у породичном контексту имало је стални раст.²³ При томе, констатује се да је број непријављених случајева овог вида насиља изузетно велики, тако да

²⁰ National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Exploratory Study*, Report No. 52, 1998, <http://www.ncaop.ie>, 17. децембар 2014. Наведено према Н. Петрушић, Н. Тодоровић, М. Врачевић, *Насиље над старијим особама, Студија о насиљу у породици*, Београд 2012, 10.

²¹ Canadian Centre for Justice Statistic Family Violence in Canada, *A Statistical Profile 2002 No. 85-224*, Statistics Canada, Ottawa 2002, 30.

²² Nation coalition against Domestic Violence, *Abuse in later life*, <http://www.ncadv.org> 18. децембар 2013.

²³ T. Toshio, L. Kuzmeskus, *Summaries of Statistical Data on Elder Abuse in Domestic Settings for FY 95 and FY 96*, National Center on Elder Abuse, Washington DC 1997, 50.

статистички подаци не пружају праву слику о његовој распрострањености. У извјештају Свјетске здравствене организације из 2002. године, који се заснива на пет студија из САД, Канаде, Холандије, Финске и Велике Британије, наводи се да је 4–6 одсто старијих особа изложено насиљу од стране чланова породице. При томе, треба имати у виду да је „тамна бројка“ насиља над старијим особама у породици изузетно велика. Процјењује се да се од 13 или 14 случајева насиља над старијим особама пријави само један.²⁴ Истраживања Националног центра за насиље над старијима у САД показују да су 1990. године међу старијим особама жртвама насиља у породици преовлађивале жене, око 68,3 одсто, а да су међу извршиоцима овог вида насиља преовлађивали мушкарци, око 55,7 одсто. Евидентан је тренд повећања учешћа жена међу извршиоцима насиља, као и тренд смањења учешћа жена међу особама које су претрпјеле насиље. Анализа односа који постоји између старијих особа које су изложене насиљу и извршилаца овог насиља показује да се као извршиоци најчешће јављају одрасла дјеца, при чему се уочава тренд повећања њиховог учешћа међу извршиоцима, затим слиједе остали чланови породице, а најмање је супружника жртва као и извршилаца, уз евидентан тренд смањивања њиховог броја.²⁵

Савјет Европе је 1991. године покренуо истраживање насиља над старијима у двадесет једној земљи Европе. Истраживање је показало да је насиље у породици присутно у већем постотку него што се очекивало. Резултати су показали да је осам одсто старијих особа доживјело насиље у породици. Међутим, ако би се у обзир узели и занемаривање и материјално искоришћавање, овај број би био далеко већи.²⁶

Истраживања у Данској, Шведској и Финској показују да је између 1% и 8% старијих доживјело злостављање, најчешће од стране блиског рођака.²⁷ У Холандији је сваке године више од сто хиљада старих особа изложено насиљу, од тога 77 % свих случајева жртве су биле жене, а у 33 % мушкарци.²⁸ Британско национално истраживање

²⁴ К. А. Collins, “Elder maltreatment, A review“, *Archives of Pathology and Laboratory Medicine* 2006, 1290–1296. Наведено према М. Ајдуковић, С. Рисац, Ј. Огresta, 4.

²⁵ Т. Toshio, L. Kuzmeskus, 51.

²⁶ National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Eksploratory Study*, Report No. 52 (1998), http://www.ncaop.ie/publications/research/reports/52_ABUSE.pdf, 31. јул 2013.

²⁷ S. Vida, R. C. Monks, P. Des Rosiers, “Prevalence and correlate of elder abuse in a geriatric psychiatry service“, *Canadian Journal of Psychiatry* 47/2002, 459–467.

²⁸ М. Dongen, *Dealing with elder abuse in The Netherlands*, Maastricht 2006, <http://www.kennis-centrum-ouderen.nl>, 17. децембар 2013.

на узорку од 2130 старијих особа показало је да је 5 % испитаника вербално злостављано од стране члана породице, 2 % је физички злостављано, а 2% финансијски искориштавано.²⁹ У Шкотској је 2002. године евидентирано 442 случајева насиља над женама старијим од 61 године, но ако се узме у обзир „тамна бројка“ случајева је много више.³⁰

3.2. Истраживања о насиљу над старијим лицима на подручју бивше Југославије

Истраживања о насиљу над старијим лицима вршена на подручју бивше Југославије нису бројна. У посљедњих десетак година овој теми се придаје већа пажња како у истраживању саме појаве, тако и у покушају да се превентивно дјелује на појаву путем едукације професионалаца, али и путем кампање која пажњу широке јавности скреће на раширеност ове веома распрострањене негативне појаве.

Од свих бивших република, становништво Републике Србије (без Косова и Метохије) је најстарије. Према попису становништва из 2002. године, шестина популације у Србији (без Косова и Метохије) има 65 и више година.³¹ Посљедњи попис становништва у Србији, спроведен је 2011. године и показује да од укупно 7.186.862 становника 1.250.311 чине особе старије од 65 година, што је приближно 17,39 %. Овај статистички податак показује нам да старије особе чине велики постотак укупног броја становника, као и да се тај постотак свакодневно повећава. Ипак, и у Србији су истраживања насиља над старијим лицима релативно нова појава.

Познато је истраживање Живковића и сарадника за општину Крушевац. Према подацима Живковића и сарадника за 2000. годину, у општини Крушевац 23 % старијих, првенствено жена, злостављено је или занемаривано. Старије жене занемарене су више него старији мушкараци. У највећем броју случајева радило се о психичком злостављању. Утврђено је да у највећем броју случајева старије занемарују или злостављају њихова дјеца – 37,41 %, или сродници – 28,05%. Занимљив је и податак да старије особе са здравственим проблемима сродници занемарују у значајном постотку – 72,12, у односу на оне без здравствених проблема – 4,81%. Нешто више од 45% злостав-

²⁹ R. Neno, M. Neno, “Identifying abuse in older people“, *Nursing Standard* 2005, 43–47.

³⁰ *The Mental Health and Well-being in Later life Programme 2003-2006*, NHS Health Scotland, Edinburgh 2006, 14–15. Такође, вид. S. Rusac, *Nasilje nad starijim osobama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2006, 12.

³¹ Резултати пописа доступни су на порталу Републичког завода за статистику, <http://www.stat.gov.rs>, 25. децембар 2013.

љаних се не обраћа за помоћ, 35% обраћа се свом брачном другу, 18% центру за социјални рад, 15 % полицији, а само 2 % обраћа се својој дјечи.³² Истраживање на тему дискриминације, занемаривања и злостављања Црвени крст Србије спровео је 2009. године у осам општина у Србији. Истраживање је показало да је 32 % испитаних доживјело неки облик злостављања. Налази претходног истраживања представљали су само почетак рада на тему дискриминације и насиља над старијима, тако да је мрежа ХуманаС почетком 2010. године, уз стручну помоћ проф. Невене Петрушић, иницирала анализу правног оквира заштите старијих особа и давање препорука Влади Србије на основу анализе. Правни оквир чинили су међународни и регионални документи о људским правима и заштити од дискриминације, посебни документи намијењени заштити старијих особа, Устав Републике Србије, релевантни закони и подзаконски акти, као и националне стратегије и планови дјеловања који се односе на популацију старијих људи. Препоруке за смањење дискриминације, занемаривања и злостављања старијих могу се подијелити у двије категорије: Препоруке за унапријеђење нормативног оквира и Препоруке за имплементацију Националне стратегије о старењу 2006–2015.³³ Обавезана међународним конвенцијама и стварним потребама, Влада Републике Србије је 2006. године донијела Националну стратегију о старењу. Овај документ се заснива на принципима доживотног развоја појединца, на принципу унапређења и заштите свих људских права и основних слобода, обезбјеђивању економске и социјалне сигурности и квалитета живота у старости, на принципу омогућавања пуне интеграције и партиципације старијих лица у заједницу, затим на принципу елиминације свих облика друштвеног занемаривања усљед опадања функционалних способности у старости и инвалидности, ангажовања родне равноправности, поштовања различитости и посљедично другачијих потреба у популацији старијих, на принципу промовисања интергенерацијског и интрагенерацијског трансфера, солидарности и дијалога, на успостављању партнерства на свим нивоима, на принципу остваривања једнаких могућности за све и на принципу афирмисања личне одговорности. Као што се може видјети, ова стратегија покрива сва поља битна за остварење бриге о старијим лицима и омогућавање њиховог сигурног и достојанственог живота.

У Хрватској ситуација није ништа боља. Просјечни становник Хрватске, према објављеним резултатима пописа из 2011. године, има 41,7 година, чиме се Хрватска сврстала међу земље дубоке ста-

³² Д. Живковић, Б. Ђорђевић, Љ. Шапоњић, *Стари људи у општини Крушевац*, Савет за питања старења и старости општине Крушевац, Крушевац 2000, 99–105.

³³ Н. Петрушић, *Правна анализа*, Београд 2010, <http://www.humanas.rs>, 25. јун 2013.

рости.³⁴ Према ранијем попису из 2001. године, удио људи старијих изнад 65 година у Хрватској износио 15,62%, а по новом попису тај број је повећан за 106 000.³⁵ У посљедње вријеме, почело се са одређеним истраживањима насиља над старијим лицима. Најпознатије истраживање јесте истраживање Ајдуковићеве и сарадница из 2008. године. Циљеви овог истраживања били су да се провјери ваљаност упитника изложености насиљу старијих особа, те да се прикупе први подаци о насиљу над старима у Хрватској. У истраживању су учествовала 303 стара лица, од чега су 23,4% биле особе мушког пола и 76,6 % особе женског пола. Распон доби испитаника кретао се од 65 до 97 година. Подаци су показали да су старије особе спремне говорити о свом искуству насиља те да је 61,1 % судионика у посљедњих годину дана доживјело барем једном неки облик насиља у породици. У просјеку, најчешће су доживјели психичко насиље, 24,1%, затим материјално насиље, 6,4 %, физичко насиље, 4,4 %, те сексуално насиље, 2,1 %. Као најчешћи учиниоци насиља наводе се супруг – 30,15 %, син – 16,64 % и кћи – 14,01 %. Једна трећина старијих особа, тачније 35,4 %, наводи да познаје бар једну старију злостављану особу. То поновно указује на велику распрострањеност насиља над старијим лицима.³⁶

У Црној Гори, на националном нивоу проблем насиља над старијим лицима дуго је био потпуно занемариван. О злостављању старијих лица, готово да није било валидних података на нивоу Републике. Доношењем Националног програма за превенцију насиља, Црна Гора се почиње озбиљније бавити овим питањем. Ипак, у извјештајима о насиљу тек у посљедње вријеме се старија лица издвајају као посебне категорије жртава насиља. Подаци о укупном броју жртава насиља у периоду 2009–2012. показују нам да је у 2009. години евидентирана 481 жртва насиља, од тога је седам старијих лица. У 2010. години евидентирано је 539 жртава насиља, од тога су девет старија лица, док је у 2011. години евидентирано 617 жртава насиља, од тога су 11 старија лица, и 2012. године евидентирано је 705 насиља, 41 старије лице.³⁷ Потпуно је јасно да се број жртава насиља над старијим лицима значајно повећао и то готово за шест

³⁴ Хрвати су постали нација старих људи, <http://www.jutarnji.hr/danas-objava-5-podataka-a-ostalo-mozda-nikada-necemo-doznati--/1072933/>, 25. децембар 2013.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ М. Ајдуковић, С. Русак, С. Ј. Огresta, „Изложеност старијих особа насиљу у обitelji”, *Revija za socijalnu politiku* 1/2008, 1.

³⁷ Записник за 19. сједнице Одбора за родну равноправност Скупштине Црне Горе од 25. новембра 2013. год., [http://www.skupstina.me/~skupcg/skupstina/cms/site_data/25-%20saziv%20ODBORI/RODNA%20RAVNOPRAVNOST/Zapisnik%20sa%20kontrolnog%20za%20clanove%20\(2\)19.pdf](http://www.skupstina.me/~skupcg/skupstina/cms/site_data/25-%20saziv%20ODBORI/RODNA%20RAVNOPRAVNOST/Zapisnik%20sa%20kontrolnog%20za%20clanove%20(2)19.pdf) 3, 26. децембар 2013.

пута за само четири године. Због тога, под утицајем невладиних организација, у току су акције превенције насиља над старим лицима широм општина Црне Горе. Овим акцијама покушава се утицати на свијест људи о насиљу над старијим лицима и превентивно дјеловати како би се тренд повећавања насиља зауставио.

Као и у осталим бившим југословенским републикама, и у Словенији су подаци веома слични. Са 13,2 % особа од 65 и више година, Словенија се сврстава међу стара друштва, а удио старијих у њеном становништву се и даље повећава. Аутори из Словеније истичу да се о насиљу над старијим лицима мало говори, то је и тешко истраживати, што не значи да таквих појава нема и да се не јављају и у породици, и у установама.³⁸ Једно од ријетких истраживања је оно које је провела Нађа Фрелих-Јелшевар. У њему се анализира насиље над старијим лицима у двадесет случајева у којима су насилници дјеца алкохоличари, а жртве њихови родитељи. Како ауторка примјећује, без обзира на насиље, родитељи се повлаче и прилагођавају новим условима, а помоћ траже тек када им је живот угрожен. Студија је потврдила закључке истраживања у овој области да насилник финансијски, емотивно и просторно зависи од злостављане особе.³⁹

У Бившој Југословенској Републици Македонији сазрела су схватања да је неопходно предузимати одређене, прије свега, превентивне мјере за заштите старијих лица од насиља. У јуну 2010. године донесена је Национална стратегија за стара лица за период од 2010. до 2020. године. То је било неопходно јер је тренд старења становништа захватио и ову државу. Пописом из 2002. године установљено је да је 305.534 становника старије од 60 година, што представља око 15 % од укупне популације. Истраживања која су Иван Трајков, Софија Арнаудова, Фросина Денкова спровели у периоду од 2005. до 2006. године, на 1952 испитаника, говоре нам да је најчећи облик насиља у породици психичко насиље – 51,5 %, те да се оно често јавља у комбинацији са физичким насиљем – 26,7 %. Само физичко насиље јавља се у 14,8 %, док је сексуално насиље износило 7 %.⁴⁰

Насиље над старијим лицима итекако постоји и код нас у Босни и Херцеговини. Међутим, о томе готово да немамо одговарајућих података. Често се као дио извјештаја о насиљу у породици не наводе посебно дјела која су учињена према старијим лицима. Министарство

³⁸ В. Mesec, *Stari ljudi u Sloveniji*, Visoka škola za socijalno delo Univerziteta u Ljubljani, Ljubljana 2000, 46.

³⁹ S. Hvalič, *Nasilje nad starim ljudmi*, Inštitut Antona Trstenjaka, Ljubljana 2002, 43.

⁴⁰ I. Trajkov, S. Arnaudova, F. Denkova, „Истраживање обитељског насиља у Републици Македонији“, *Психологија и насиље у савременом друштву* (ur. V. Kolesarić), Osijek 2007, 169–175.

здравља и социјалне заштите Републике Српске и Министарство рада и социјалне заштите Федерације Босне и Херцеговине навели су да незванични статистички подаци говоре да је 14,6 % старих од укупног броја становника у Републици Српској, односно 14 % старих од укупног броја становника Федерације Босне и Херцеговине.⁴¹ Нажалост, у Босни и Херцеговини још увијек није донесена ни Национална стратегија о старењу, иако је Босна и Херцеговина још 2002. године презула ту обавезу по Мадридском међународном акционом плану за старење. О озбиљности овог проблема, говоре подаци Црвеног крста Босне и Херцеговине по којим је Босна и Херцеговина држава која ће до 2050. године постати држава са највећим удјелом становника старије доби на Балкану, а трећа у цијелом свијету.⁴² Да би се помогло свим жртвама насиља, у које спадају и старија лица у Босни и Херцеговини, одређени су посебни телефонски бројеви. Жртва насиља у породици може се обратити за помоћ на јединствене СОС бројеве телефона, и то у Републици Српској на 1264, а у Федерацији БиХ на 1265. Позив је бесплатан и не морају се остављати лични подаци. На овај начин, помаже се жртвама насиља, а и добијају се веома значајни подаци који треба да нам послуже за што примјереније мјере којима треба сузбијати насиље. Ипак, због већ наведених разлога, и преко тих бројева добија се мало података у вези са старијим лицима као жртвама насиља. Дефинитивно, код нас се овом питању мора посветити више пажње.

4. ОБЛИЦИ НАСИЉА НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Насиље над старим лицима подразумијева свако физичко, сексуално, психичко или економско злостављање старих лица од стране насилника. У савременом сагледавању насиља према старијим особама полази се од дефиниције Свјетске здравствене организације садржане у документу Свјетски извештај о насиљу и здрављу из 2002. године, према коме је насиље према старијим особама „сваки појединачни или понављајући чин или недостатак одговарајућег поступања, који се догађа у било којем односу очекивања и повјерења, а који узрокује штету, бол, неприлику и/или невољу старијој особи“.⁴³ Ова дефини-

⁴¹ Институција Омбудсмана за људска права, *Специјални извештај о стању људских права старих лица*, Бања Лука 2010, 8.

⁴² Конференција о активном старењу у Босни и Херцеговини, Црвени крст/криж Федерације Босне и Херцеговине, 2014, <http://www.ckfbih.ba/index.php/novosti/641-konferencija-o-aktivnom-starenju-bosna-i-hercegovina-e-bit-i-najstarija-zemlja-na-balkanu>, 17. април 2014.

⁴³ World report on violence and health, http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241-545615_eng.pdf, 9. август 2013.

ција јасно наглашава злоупотребу моћи и контроле, и насиље према старијим особама ставља у исти контекст односа и злоупотребе моћи како се то чини кад је у питању насиље над женама и дјецом.⁴⁴ Насиље над старијим особама у породичном контексту сагледава се као специфична форма насиља у породици.⁴⁵

Злостављање старијих особа јесте појединачни или поновљени чин акције или уздржавања од дјеловања који се догађа у међуљудском односу заснованом на повјерењу, а који изазива бол или узнемирење старије особе.⁴⁶ Може бити намјерно или ненамјерно учињено, или резултат занемаривања. Старијим особама штети, било да је трајно, или је за одређени период.⁴⁷

Старосна дискриминација је када се према некоме односимо различито на основу његових/њених година. Насиље, према Притчарду (*Pritchard*) разврстава се у пет главних категорија: физичко, психичко, економско, сексуално насиље и занемаривање.

Физичко насиље представља напад на физички интегритет старих лица. Оно представља било који чин насиља независно од тога да ли је довело до физичке повреде или није. Најчешћи начини испољавања физичког насиља су ударање, штипање, гурање, шамарање, шутирање, пљување, присиљавање старије особе да остане у кревету или столици, присиљавање да остане у соби и закључавање, ускраћивање лијекова или давање превелике дозе лијекова.

Психичко насиље се састоји у разним облицима вербалне агресије према жртви насиља. Представља потцијењивање старијих особа, као и поступање с циљем смањења самопоштовања старије особе и непоштовања њеног емоционалног и психолошког интегритета. Овај облик злостављања укључује: исмијавање, ругање, понижавање, називање погрдним именима, пријетње да ће бити напуштене и остављене саме, застрашивање, социјалну изолацију и забрану посјета, негирање права старијих, игнорисање, претјерано критиковање и наређивање, константно наметање питања смрти и намјерни разговори на ту тему, поступање са старијим особама као да су дјеца.

⁴⁴ М. Ajduković, S. Rusac, J. Ograsta, 4.

⁴⁵ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *Криминологија*, Ниш 2009, 135.

⁴⁶ National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Eksploratory Study*, Report No. 52 (1998), http://www.ncaop.ie/publications/research/reports/52_ABUSE.pdf, 31. јул 2013.

⁴⁷ J. Pritchard, *Working with elder abuse*, Jessica Kingsley Publishers, London 1996. Наведено према Н. Тодоровић, М. Врачевећ, 13.

Економско насиље односи се на коришћење новца или власништва старије особе на непоштен начин, а у корист насилника. Чињеница је да су старија лица објекат финансијских манипулација особа које би о њима требало да се брину. Свака радња без знања и допуштења старије особе, на начин да се неприкладно и противзаконито користи њихова имовина или новац, представља економски вид насиља над старијим лицима. Економско насиље се најчешће манифестује као крађа новца, затим продаја имовине без пристанка, присиљавање старијих да пренесу право својине или новац на треће лице, злоупотребу овлашћења, лагање о стварној цијени приликом куповине робе за старије – потписивање докумената умјесто њих, мијењање и фалсификовање завјештања, а да старија особа није упозната с тим.

Посебна врста насиља над старијим лицима јесте занемаривање старијих лица. Занемаривање подразумијева намјерно или ненамјерно необезбјеђивање основних услова за живот старије особе. Ту спадају: равнодушност, недостатак и ускраћивање хране, лијекова, воде, недостатак одјеће, обуће, недостатак средстава за хигијену, недостатак здравствене његе, онемогућавање приступа потребним сервисима, социјална изолација и недостатак социјалних контаката, ускраћивање права.

Сексуално насиље подразумијева сексуално искориштавање и узнемиравање старије особе без њене воље и пристанка. Укључује неприкладно дирање, миловање, љубљење, присиљавање на орални или генитални контакт, приморавање на гледање порнографских филмова. Насилници су најчешће пружаоци његе. Не треба заборавити да старије особе имају веће гениталне трауме од млађих жртава и најчешће се стиде да пријаве овакву врсту насиља.

Почетак XXI вијека донио је нови вид насиља у породици над старијим особама, који се у психологији назива „синдромом баке робиње“. Овај феномен новијег је датума и у питању су старије жене које добровољно подносе велики терет у оквиру своје породице. Фактори који утичу на појаву овог синдрома јесу обавезе старијих жена које се гомилају, као што су чување унучића, кућни послови и обавезе око чланова породице који су инвалиди или болесни. Психолошки профил жена подложних овом синдрому јесу средовјечне жене из свих друштвених слојева с претјераним осјећањем одговорности, које немају обичај да се жале на одговарајући начин. Овај терет с годинама постаје претежак за њих. Ако старија жена сама не каже да је исцрпљена, а њена дјеца то не примјећују, преоптерећеност ових особа доводи до појаве разних врста обољења. Физичке манифестације ове болести јесу висок крвни притисак, метаболички

поремећаји и дијабетес, срчане и респираторне сметње, утрнуће, не-свјестице и друге сметње, хроничан умор, слабост и падови. На афективном плану појављују се симптоми депресивности као што су општа нерасположеност, нелагодност, анксиозност, невољност, недостатак мотивације, осјећај кривице због свог лошег стања. У неким случајевима могу се чак јавити и суицидалне идеје.⁴⁸

Чињеница је и да су старија лица мушког пола изложена насиљу. То је понекад физичко насиље које иначе предузимају одрасли чланови породичне заједнице, а чешће психолошко које се манифестује углавном у сталном пребацивању, неспособности жртве да породици омогући боље услове живота. Некада од физичког насиља теже пада игнорисање породице, који га безразложно осуђују због тешког начина живота или сиромаштва. Такав притисак код одраслог мушкарца изазива осјећај кривице али и друге психосоматске посљедице. Осјећа се непотребним и због тога има потребу да се удаљи из породице.

Постојећи облици насиља над старијима најчешће се не јављају појединачно. У већини случајева више облика насиља јавља се заједно.

5. УЗРОЦИ НАСИЉА НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Узроци насиља над старијим лицима могу се посматрати кроз дјеловање три врсте карактеристика, и то: карактеристике појединца, карактеристике породице и карактеристике друштва у цјелини. У истраживањима која се проводе на нашем подручју анализирају се најчешће индивидуални, породични, културни и структурни фактори – узрочници насиља над старим лицима. Индивидуални фактори везани су за саме старије особе. Здравље особе имају веће шансе да избјегну злостављање у односу на оне који имају нарушено здравље. С друге стране, истраживања показују да су двије трећине насилника чланови породице, дјеца, рођаци, унуци. Овдје не треба заборавити стрес његоватеља, који се 24 часа брину о старој особи, при чему је стрес већи уколико особа има менталне и физичке поремећаје. Најчешће, његоватељ није обучен за пружање њега, нема довољно финансијских средстава, нити је мрежа услуга у заједници довољно развијена. Ниво стреса код његоватеља повећава се с погоршањем стања старије особе. Злостављач може бити члан породице, пријатељ, ком-

⁴⁸ El Síndrome de la abuela esclava, http://www.psicologia-online.com/monografias/4/abuela_esclava.shtml. Наведено према Н. Тодоровић, М. Врачевих, 16.

шија, запослени у установи за збрињавање или странац. Особа „која злоставља старију особу обично има контролу или утицај над њом“.⁴⁹

Културолошки и социоекономски фактори ризика насиља над старијима имају веома значајно мјесто. Социјална изолација старијих особа често је разлог злостављања старијих, као и негативан однос друштва према њима. Старије особе често се описују као терет за друштво, као рањиве, слабе и зависне, што изазива предрасуде и стереотипе. Многа стара лица изолована су управо због менталних и физичких проблема. Миграције млађих чланова породице, сиромаштво и незапосленост, ерозија међугенерациске солидарности унутар породице такође су фактори ризика за насиље над старијим особама.

Фактори везани за облик насиља подразумевају да су неке породице склоније насиљу, јер је насиље научено понашање које се преноси с генерације на генерацију. Често се дешава да је код оваквих породица управо насиље одговор на стрес и представља средство за контролисање.⁵⁰

„Тешка нарав” неког од чланова домаћинства се, такође, наводи као чест извор сукоба, нарочито економског и физичког. Сукоби се најчешће јављају у два кључна подручја успостављања моћи у домаћинству: око новца и подјеле кућних послова.⁵¹

У посебно тешкој ситуацији налазе се старије особе у земљама у транзицији. Економске, социјалне, културне и политичке промјене које се дешавају у овим земљама често имају негативне посљедице по старије особе. Унутар таквог контекста, осјећања отуђености су у великом порасту, а системи подршке и заштите старијих особа тада слабе, а могу се наћи и у колапсу. У неким земљама старија популација скоро се и не помиње, тако да старије особе доживљавају веома мало или нимало пажње од стране државе. У таквим ситуацијама основни изазов ће бити да се старење издигне у позитивном смислу који објашњава користи друштва које се уживају захваљујући активном учешћу старије популације у заједници.⁵²

Једно од геријатријских друштава које се интезивно бави ризицима злостављања над старијим лицима је Британско геријатријско друштво. Као главни ризици које то друштво повезује са насиљем над старијим лицима, наводе се:

⁴⁹ Elder Abuse: The Hidden Crim, <http://www.cleo.on.ca/english/pub/onpub/PDF/seniors/elderab.pdf>, 16. децембар 2013.

⁵⁰ S. Rusac, 7.

⁵¹ В. Јарић, Н. Радовић, *Речник родне равноправности*, Београд 2010, 80.

⁵² Уједињене нације, *Водич за националну имплементацију Мадридског интернационалног акционог плана о старењу*, Њујорк 2008, 14.

1. Социјална изолација – они који трпе злостављање често имају мање социјалних контаката од других,
2. Дуготрајни лош однос између злостављаног и злостављача,
3. Образац насиља у породици (злостављач је можда био злостављан као дијете),
4. Зависност особе која злоставља од злостављане особе (на примјер у домену смјештаја, финансијске или емоционалне подршке),
5. Ментални поремећаји.⁵³

Неопходно је да надлежне институције обратe пажњу на све ове ризике и узроке и да предузму одговарајуће превентивне мјере. Превентивне мјере морају бити предузимане на свим нивоима, од државног и ентитетског нивоа, до општинског. На државном и ентитетском нивоу морају се донијети одговарајуће стратегије и планови за превенцију насиља над старијим лицима, док би се на општинском нивоу морало радити на едуковању старијих лица, као и надлежних институција, управо о правима старих лица у случају насиља над њима.

6. ПОСЉЕДИЦЕ НАСИЉА НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Истраживања Свјетске здравствене организације показују да је 2000. године 1,6 милиона људи у свијету изгубило живот због насиља. Више од 50 % смрти узроковане насиљем, посљедица је самоубиства, трећина је посљедица убиства, док је петина посљедица оружаних сукоба. Значајно је нагласити да статистички подаци откривају само дио стварног стања.

Свака радња насиља оставља посљедице на жртве насиља. Посљедице које жртве осјећају утичу и на психичко и на физичко здравље. Жртве насиља трпе краткорочне и дугорочне посљедице. Краткорочне посљедице би биле оне тренутне, које временски не трају дуго, док дугорочне трају дужи временски период. Без обзира на дужину трајања ни једне ни друге се не смију занемаривати. Зависно од врсте насиља које се предузима према старијим лицима и посљедице су различите. Најчешће уочљиве посљедице насиља над старим лицима су физичке повреде. Физичке повреде варирају од модрица, посјекотина, крварења, опекотина до ломова костију, убода ножем и смрти. Физичке повреде најчешће настају као посљедица

⁵³ Health Committee, *Elder Abuse, House of Commons*, Second Report of Session 2003–04, Volume I, 15, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmhealth/111/111.pdf>, 24. децембар 2013.

физичког и сексуалног насиља. Међутим, осим физичких повреда које су саме по себи страшне психичке посљедице представљају још тежи вид посљедица насиља над старим лицима. Психичке посљедице јављају се као посљедица физичког, психичког, економског и сексуалног насиља над старим лицима. Жртве постају подложне депресивним реакцијама и другим психичким поремећајима, пате од поремећаја исхране, понекад долази до злоупотребе алкохола или психоактивних супстанци. Жртве насиља веома често губе самопоуздања и самопоштовања, нервозне су, усамљене, муче их кошмари и ноћне море. Жртва осјећа да се њено психичко па и опште здравствено стање мијења али није у стању да препозна шта јој се дешава, чиме је то насилник злоставља. Често жртве психичког насиља нису никада физички злостављане, али код њих је ипак присутно стално осјећање страха и губитка идентитета као последица дуготрајног психичког малтретирања. Жртве економског насиља и посљедице које оне трпе никако не треба занемарити. Дан када се добија пензија или друга новчана накнада је дан када ће поново проћи кроз пакао насиља уколико добровољно не предају новац. Одузима им се и оно што њима припада, што је њихово власништво. Све то депримирајуће утиче на старија лица те врло често падају у депресију и имају суицидалне идеје.

Старија лица које су жртве насиља често осјећају стид и страх да признају како њихови најближи лоше поступају према њима. Неки криве себе за то што им се дешава, док други живе у изолацији, а често мисле да се и другим старим лицима дешава исто. Исто тако, старија лица се боје посљедица онога што их чека ако открију своју ситуацију. Наиме, државни органи им још увијек не пружају примјерену заштиту од насилника.

Посљедице насиља су веома значајне, гледано и са економске стране. Истраживања указују на високе трошкове потребне за санацију посљедица насиља. Чињеница је да жртве насиља имају више здравствених проблема, знатно веће трошкове лијечења, чешће посјећују доктора и болнице. Као посљедица тога, имамо низ посредних трошкова, нпр. изгубљена добит као посљедица преране смрти, повреде, одсутности жртве, затим смањен квалитет живота и штета нанесена заједници у цјелини. Насиље над старијим лицима, њени узроци и посљедице указују нам на потребе превентивног дјеловања као и на потребе осуде насилника. Иако је држава та која треба да реагује, неопходно је утицати и на саме жртве. Дати им потпуну подршку, пружати одговарајуће савјетодавне и друге услуге, подржавати самоорганизовање старијих лица.

7. ЗАКЉУЧАК

Дуго се сматрало да је насиље над старијим лицима приватна ствар сваког појединца. Под утицајем многих покрета за људска права, интелектуалаца, научних радника, сазрело је схватање да насиље над старијим лицима никако не може бити приватна ствар појединца и да се мора реаговати.

На међународном плану, крајем осамдесетих година XX вијека дошло је до доношења значајних међународних конвенција и декларација које су питање насиља над старијим лицима и насиља у породици, покренули са мртве тачке. Ратификујући све те конвенције, и наша земља је преузела обавезу да регулише то питање.

Међутим, свијест нашег друштва о проблему насиља над старим лицима је и даље на веома ниском нивоу. Сви нивои власти, као и медији, не баве се овим питањем на одговарајући начин. Примијетно је да у Босни и Херцеговини имамо врло мало података као и радова који се баве проблемом насиља над старијим особама. Овом питању мора се посветити више пажње, како у науци, тако и доношењем одговарајућих позитивноправних прописа, што превентивног, што репресивног карактера.

Законодовац би у будућности требало да размисли и о другим начинима заштите старијих лица који још нису примијењени у нашем позитивном праву. Мора се основати Регистар насилника који ће бити доступан јавности, а насиље над старијим лицима треба одредити као квалификован облик насиља у породици. Неопходно је да Босна и Херцеговина испоштује ратификоване конвенције и донесе Националну стратегију за старија лица.

Полиција, тужилаштво, центри за социјални рад, научна и стручна јавност треба координисано да дјелују на интензивнијем поступању у заштити старијих лица од насиља. Сматрамо, да и сами правници и правничка јавност треба више пажње да посвете питању насиља над старијим лицима. Ова сложена тема до сада је углавном обрађивана са социолошког, психолошког и економског аспекта, док је са правног поприлично занемаривана.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Ajduković, Marina, Rusac, Silvia, Ogresta, Jelena, „Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji”, *Revija za socijalnu politiku* 1/2008;
2. Бабић, Милош, Марковић, Иванка, *Кривично право, Посебни дио*, Правни факултет Универзитета у Бања Луци, Бања Лука 2009;
3. Vida, Stephen, Monks, Richard C., Des Rosiers, Pascale, “Prevalence and correlate of elder abuse in a geriatric psychiatry service”, *Canadian Journal of Psychiatry* 2002;
4. Dongen, von Mark, *Dealing with elder abuse in The Netherlands*, Maastricht 2006;
5. Ђуровић, Љиљана, *Породично право*, Научна књига, Београд 1988;
6. Живковић, Драган, Ђорђевић, Бранислав, Шапоњић, Љиљана, *Стари људи у општини Крушевац*, Савет за питања старења и старости општине Крушевац, Крушевац 2000;
7. Институција Омбудсмана за људска права, *Специјални извјештај о стању људских права старих лица*, Бања Лука 2010;
8. Јарић, Весна, Радовић, Надежда, *Речник родне равноправности*, Београд 2010;
9. Константиновић Вилић, Слободанка, Николић Ристановић, Весна, Костић, Миомира, *Криминологија*, Ниш 2009;
10. Костић, Миомира, *Виктимитет старих људи*, Ниш 2010;
11. Klammer, Ute, Keuzenkamp, Saskia, *Working Time Options over the Life Course: Changing Social Security Structures*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2005;
12. Mesec, Blaž, *Stari ljudi u Sloveniji*, Visoka škola za socijalno delo Univerziteta u Ljubljani, Ljubljana 2000;
13. *Missing voices – Views of older persons on elder abuse*, WHO 2002;
14. Младеновић, Марко, Панов, Слободан, *Породично право*, Досије, Београд 2003;
15. Neno, Rebecca, Neno, Michael, “Identifying abuse in older people”, *Nursing Standard* 2005;
16. Петрушић, Невена, Константиновић Вилић, Слободанка, „Међународни правни дискурс заштите старијих особа од дискриминације, злостављања и занемаривања“, *Право на приступ правосуђу – имплементација европских стандарда у правни систем Републике Србије* (ур. Н. Петрушић), Ниш 2010;
17. Петрушић, Невена, Тодоровић, Наташа, Врачевић, Милутин, *Насиље над старијим особама*, Студија о насиљу у породици, Београд 2012;

18. Pordoš, Daša, Tošić, Goran, Grgić, Zoran, „Nasilje u obitelji nad osobama starije životne dobi“, *Gerontopsihijatrija* 2008;
19. Pritchard, Jonathan, *Working with elder abuse*, Jessica Kingsley Publishers, London 1996;
20. Rusac, Silvia, *Nasilje nad starijim osobama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2006;
21. Рот, Никола, *Психологија група*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988;
22. *The Mental Health and Well-being in Later life Programme 2003-2006*, NHS Health Scotland, Edinburgh 2006;
23. Toshio, Tatara, Kuzmeskus, Beverly L., *Summaries of Statistical Data on Elder Abuse in Domestic Settings for FY 95 and FY 96*, National Center on Elder Abuse, Washington DC 1997;
24. Trajkov, Ivan, Arnaudova, Sofija, Denkova, Frosina, „Истраживање обитељскога насиља у Републици Македонији“, *Психологија и насиље у суврменом друштву* (ур. V. Kolesarić), Osijek 2007;
25. Уједињене нације, *Водич за националну имплементацију Мадридског интернационалног акционог плана о старењу*, Њујорк 2008;
26. Hvalič, Simona, *Nasilje nad starim ljudmi*, Inštitut Antona Trstenjaka, Ljubljana 2002;
27. Canadian Centre for Justice Statistic Family Violence in Canada, *A Statistical Profile 2002, No.85-224*, Statistics Canada, Ottawa 2002;
28. Collins, Kim A., „Elder maltreatment, A review“, *Archives of Pathology and Laboratory Medicine* 2006.

Правни прописи

1. Закон о заштити од насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 102/12;
2. Закон о заштити од насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 118/05 и 17/08;
3. Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 54/02 и 41/08;
4. Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 7/13.

Интернет извори

1. Abuse of elderly, http://www.who.int/violence_injury_prevention/-violence/world_report/factsheets/en/elderabusefacts.pdf;
2. Dongen, M., *Dealing with elder abuse in The Netherlands*, 2006, <http://www.kenniscentrum-ouderen.nl>;
3. El Syndrome de la abuela esclava, http://www.psicologia-online.com/-monografias/4/abuela_esclava.shtml;
4. Elder Abuse: The Hidden Crim, <http://www.cleo.on.ca/english/pub/-onpub/PDF/seniors/elderab.pdf>;

5. Записник са 19. сједнице Одбора за родну равноправност Скупштине Црне Горе од 25. новембра 2013. год., [http://www.skupstina.me/~skupcg/skupstina/cms/site_data/25%20saziv%20ODBORI/RODNA%20RAVNOPRAVNOST/Zapisnik%20sa%20kontrolnog%20za%20clanove%20\(2\)19.pdf](http://www.skupstina.me/~skupcg/skupstina/cms/site_data/25%20saziv%20ODBORI/RODNA%20RAVNOPRAVNOST/Zapisnik%20sa%20kontrolnog%20za%20clanove%20(2)19.pdf);
6. Конференција о активном старењу, Црвени крст/криж Федерације Босне и Херцеговине, 2014, <http://www.ckfbih.ba/index.php/novosti/641-konferencija-o-aktivnom-starenju-bosna-i-hercegovina-e-bitinajstarija-zemlja-na-balkanu>;
7. Nation coalition against Domestic Violence, *Abuse in later life*, <http://www.ncadv.org>;
8. National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Eksploratory Study*, Report No. 52, 1998, <http://www.ncaop.ie>;
9. National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Eksploratory Study*, Report No. 52 (1998), http://www.ncaop.ie/publications/research/reports/52_ABUSE.pdf;
10. National Council on Ageing and Older People, *Abuse, Neglect and mistreatment of Older People, An Eksploratory Study*, Report No. 52 (1998), http://www.ncaop.ie/publications/research/reports/52_ABUSE.pdf;
11. Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002, A/CONF. 197/9, <http://www.un-ngls.org>;
12. Петрушић, Невена, *Правна анализа*, Београд 2010, <http://www.human-as.rs>;
13. Републички завод за статистику, <http://www.stat.gov.rs>;
14. Health Committee, *Elder Abuse, House of Commons*, Second Report of Session 2003–04, Volume I, 15, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmhealth-/111/111.pdf>;
15. Хрвати су постали нација старих људи, <http://www.jutarnji.hr/danas-objava-5-podataka--a-ostalo-mozda-nikada-necemo-doznati--/1072933/>;
16. World report on violence and health, http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf.

Dragoljub Reljić

Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

VIOLENCE AGAINST ELDERLY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

For a long time it was believed that violence against the elderly was a private affair of each individual. Influenced by many human rights movements, intellectuals and scientists, the notion has ripened that violence against the elderly can not be a private matter of an individual and that it must be reacted to.

Towards the end of the 20th century there have been significant changes in terms of adoption of international conventions and declarations which tackled the issue of violence against the elderly and domestic violence.

However, the awareness in our society about violence against the elderly is still very low. All levels of government and the media do not address this issue in an appropriate manner. It can be noted that in Bosnia and Herzegovina there are few papers dealing with the problem of violence against the elderly. This issue needs to be paid more attention to by the scientific and professional community through the adoption of positive law or appropriate regulations with the aim to prevent and repress such violence.

In protecting the elderly, the legislators should in the future consider other ways which have not yet been applied in our current legislation. The register of the perpetrators of such crimes must be established which will be available to the public. Also the violence against older persons should qualify as form of domestic violence. It is necessary that Bosnia and Herzegovina respect the Convention it has ratified and bring the National Strategy for the elderly.

The police, prosecution, social workers and the scientific community should act in a coordination so as to protect the elderly from violence. We believe that lawyers and Jurists public themselves should pay more attention to the issue of violence against the elderly. This complex subject has been so far examined from a sociological, psychological and economic standpoint, while its legal aspect remained quite neglected.

Key words: *Violence; Elderly persons; Fundamentals of legal protection; Causes; Consequences; Forms of violence.*